

Francka Premk

Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Novi trg 3, pp. 323, SI-1000 Ljubljana
fpremk@zrc-sazu.si

Nikola Šop, Primož Trubar i Michel de Montaigne, putnici kroz vrijeme

Sažetak

Tekst je posvećen tematskom okviru prostor-vremena u teoriji relativnosti nasuprot prostoru i vremenu u klasičnoj filozofiji prirode. Na prvi se pogled čini da su tri protagonista – Šop, Trubar i Montaigne – čiji se život, autobiografija i bibliografija komparativno istražuju – obvezani posve različitim, hrvatskim, slovenskim i francuskim etno-genetskim, a dijelom i udaljenim vremenskim ishodištima. Rasprava će se koncentrirati na određene događaje koji obilježavaju njihovo stvaranje iz kojega proizlazi relativnost životnoga vremena i prostora. Zajedničke crte ovih umjetnika pisane i govorene riječi, kao plod jedne svjetooblikujuće filozofije života, osvjetljavaju se na taj način da opravdaju njihovo zajedničko imenovanje odgovarajućom sintagmom »putnici kroz vrijeme«. Time se ujedno precizira ovaj terminus technicus. Pokazuje se i utvrđuje da su oni, svojim bivanjem i kreativnošću, prekoračivali okvire konvencija i kauzalnosti, koje pripadaju vremensko-prostornim dimenzijama i uvjetima. Svjesna i nesvjesna biblijska polazišta njihova držanja i njihove kozmičke poruke pritom će biti od bitnoga značaja.

Ključne riječi

prostor, vrijeme, teorija relativnosti, Michel de Montaigne, Primož Trubar, Nikola Šop

Problematika o kojoj će ovdje biti riječi, ubraja se u tematski sklop prostor-vrijeme u teoriji relativnosti, nasuprot prostoru i vremenu klasične filozofije prirode. Na prvi pogled, ova tri protagonista: Šop, Trubar i Montaigne potpuno su različiti, ukoliko uspoređujemo njihov život, odnosno autobiografiju i bibliografiju. Oni proizlaze iz hrvatske, slovenske i francuske etno-genetske jezgre i djelomice iz različitih vremenskih razdoblja. Istraživanje će se usredotočiti na određene događaje, koji obilježuju njihovo djelo, a iz kojega proizlazi relativnost vremena i prostora. Zajedničke crte ovih umjetnika pisane i govorene riječi bit će osvjetljene na takav način da postane razvidnim poradi čega uopće za njih i koristimo sintagmu: »putnici kroz vrijeme«, te ćemo tako utemeljiti i taj *terminus technicus*, a možemo ga i dodatno psihološki utemeljiti:

Postat će jasno, kako ovi putnici kroz vrijeme – samim svojim životom i radom – nadilaze *spatio*-vremenske dimenzije i konvencije kauzalnosti, te kakvu ulogu u njihovu kozmičkom priopćavanju imaju svjesni i prikriveni biblijski temelji.

Ono što je zajedničko ovdje razmatranim vremenskim putnicima jest to da su oni, kao što pjesnik Goethe navodi, u društveno političkom smislu dugoročno »neupotrebljivi ljudi, koji ne znaju ni zapovijedati niti slušati« (Ein Mensch der nicht befehlen und nicht gehorchen kann).

Duhovni rast: rad na sebi bez i najmanjeg samosažaljenja. Nepojmljiva radna plodnost. Bezvremenost, proročki dar.

Njihova prava vrijednost isplivava na površinu tek nakon njihove smrti, pa tako njihova prošlost dobiva priznanje tek u budućnosti. Preveliko priznanje za života moglo bi možda zaustaviti, imobilizirati i spriječiti njihov osobni razvoj.

O značenjskoj motivaciji njihovih imena:

»Montaigne«, velika – duhovna gora; Šop, na slovenskome: veća količina cvijeća u kitici, *šopu*; Trubar, prvi »kao tuba«, prvi slovenski pisac, o čemu sam pisala ranije.

Zato bi njihovu zajedničku motivacijsku poruku ovako sažela: *Trubar pomaže Šopu preko gore, zasijane kiticama cvijeća, doći natrag na početak!* Relacija spram tog početka jest čovjekovo vrijeme.

Svijest o sebi rađa se u trenu u kojemu se Biće osjeća kao individuum unutar individualnog prostora i vremena. Biće ovladava, prihvaća i posjeduje svoje vrijeme i prostor i tako spoznaje samo sebe.

* * *

Michel de Montaigne u svojim je *Esejima* detaljnije razmatrao odnos između »Ja« i vremenskog svijeta, tako da ga zbog njegova prihvaćanja sadašnjeg trenutka možemo smatrati ne samo prvim francuskim modernim piscem već i jednim od prvih suvremenih pisaca u Europi. Michel de Montaigne zna da čovjek ne raspolaže apsolutnom istinom i svojim »Que sais je?« polazi iz nulte točke, te može dokučiti samo zametak istine, jer je apsolutna istina čovjeku nedostižna. Samo ovladavanjem sadašnjim trenutkom čovjek može gospodariti vremenom koje mu je određeno, te prilikom svakog zahvaćanja svoga sadašnjeg trenutka može pobjeći prijetnji od sveprisutne smrti. Tako Montaigneov čovjek nije identičan ni dva trena (Pascal, *Pensées*). Čovjek nikada ne može u potpunosti spoznati samoga sebe, jer nije dovoljno brz da zgrabi sve inačice »jastva« različitih trenutaka koji bježe. Tako je Montaigneov čovjek vječni početnik, koji se uklapa samo u relativnosti trenutaka, te spoznaje samo u relativnosti relacija među različitim sopstvima. Montaigneov čovjek ne očajava nad spoznajom prolaznosti svoje egzistencije, već u relativnosti svih danih relacija pronalazi opstojnost i konzistentnost. Stječe je svakog časa neprekidnim radom na sebi samom i neprekidnom budnošću. »(O)kušavanjem« i gorkih iskustva nadilazi strah od bolesti i smrti. Najoptimalnije ljudsko dostignuće jest oprobavanje (isprobavanje) samog sebe, svoga vremena i prostora, te se tako rađa hrabrost i pouzdanost. Ta čovjek ne posjeduje ništa nego prolazne trenutake, koje neprestano prisvaja i koji mu izmiču! Prošlost mu se ne vraća u obliku proustovskog kolačića *madelain*, nego sa svakim novim trenutkom koji je ispunjen svime: prošlost, budućnost i sadašnjost svaki se put slijevaju u jedno i ispunjavaju njegovo biće. Nema nostalgije za prolaznošću. Spoznati samoga sebe znači spoznati trenutak u odnosu spram subjekta, koji je tadašnji ja u neprestanom bijegu i prolaznosti. Čovjek mora sve više pozornosti posvećivati tome da mu ne pobjegne vlastiti trenutak, ograničen smrću, pa i da mu ne izmakne smrt trenutka: tako se »per aspera ad astra« dotiče trenutaka kojima daje postojanost:

»Montaigne croit toucher pour le moment un point fixe.«¹

Čovjek mora biti neprestano u zasjedi, da mu ne bi pobjegli trenuci koje sam može iznenaditi.

Tako nastaje spoznaja i samospoznaja. Opstojnost je ovladavanje relativnosti vremena unutar i izvan sebe.²

Čovjek, također, oživljuje svoje postojanje i u čvrstom odnosu spram svojih, u različitim trenucima različitim »jastvima«. To ostvaruje potpunom predanošću i epikurejskim uživanjem njegovih prolaznih plodova. U tom beskonačnom uživanju u svojoj prolaznoj egzistenciji, doseže onaj medij koji je izvan ljudskog vremena, a kojeg zovemo beskonačnost. Čovjekova sreća ovisi jedino o intenzitetu uživanja u dubini sadašnjeg, prolaznog trenutka. I upravo stoga što je osjećaj sadašnjosti neodvojiv od svijesti o egzistenciji, potrebna je neprestana aktivnost i akcija. Stupanj osobnog razvoja ovisi o spatio-temporalnoj koherentnosti. S osobnim razvojem biće obuhvaća sve veća područja svijesti, prilagodljivosti uvijek novim, još nepoznatim okolnostima, većim mentalnim i opažajnim opsezima.³ Gubljenje vremena, gubljenje je samoga sebe, odsutnost, apsolutno ništa.

Skepsom se poništava, ispražnjuje. Ali skepsa je potrebna, jer priprema prostor za rođenje nečega novog. Čovjek je već po svojoj naravi nezadovoljan postojećim stanjem. Cjelokupan je ljudski život prijelaz-hodnik, što ga treba prijeći, ispuniti što je više moguće. Čovjekova misao nije ispunjena descartovskom spoznajom: »Je pense, donc je suis«, već bijednim pitanjem: »Qui suis je?«. To neprekidno ispitivanje nekog bića, koje od Stvaratelja zahtijeva nikad dobiven odgovor, relativno je: kako na prizemljenoj apscisi, tj. u sezanju za svojim vlastitim, u većini slučajeva prizemnim trenucima, tako i u odnosu spram neznane, nedogmatizirane božanske vertikale. Ta vertikala nikad nije u pravom sporu s institucijom. Individuu koja svojim misaonim naporom zgrabi svoju svijest (*prise de conscience*) tako osvaja svoju sadašnjost. Za razliku od mrtvog sjećanja, ovdje se radi o neprestanoj borbi, koja je aktualizacija čovjekova vremena: trenutak razmišljanja, koji dolazi *ex nihilo*. Ovakvo Montaigneovo poimanje vremena možemo alegorijski zorno predočiti kao predmet koji pliva na površini rijeke, te se s teškom mukom održava na njezinoj površini. Tako i čovjek teškom mukom održava svoje misli u okviru aktualnih događanja, jer ona imaju značajku da uvijek nekamo bježe, sve dalje od spontanih aktera sadašnjosti. U tome nema slučajnosti. S-lučaj je »la prise«. To je vraćanje predbabilonskog govora i podupiranje babilonskog stupa.

Istražujući raznorodnost i raznovrsnost, Montaigne želi zavladati svojim vremenom, i to ne samo fizičkim, linearnim već i heterogenim, nelinearnim subjektivnim, ali ne i sub-ordiniranim. Odbacujući vrijeme na stranu, subordiniranjem Montaigne odbacuje i ono što odnosi pravo vrijeme i stoga se s lakoćom odriče budućih časti vladanja. Subjektivnost vremena jedna je od projekcija na ljudsku vremensku apscisu – to je osobna realizacija. Ona ovisi o kraćim ili dužim razdobljima u kojima je čovjek u potpunosti svjestan življenja, ispunjen srećom. Čovjek ne može doživjeti niti ovladati ne-subjektivnim i ne-relativnim vremenom, »l' instant pur«, jer postoje trenuci u kojima čovjek postaje svjestan da je u središtu svega.

Marja Boršnik vrijeme doživljava kao kruženje istovremenosti i bezvremenosti u svemirskom prostoru u kom se zrcali harmonija:

»Što znači zaživjeti, osjetiti, osvijestiti i naći se odjednom u središtu svega stvorenoga? U jednom času naći se u središtu koordinatnog sustava na križištu svemirskog prostora između besko-

1 Francka Premk, *La signification du moment présent et l'idée de la mort chez M. de Montaigne* (doktorska disertacija), Philosophische Fakultät, Zürich 1973., str. 7.

2 Ibid.

3 Georges Poulet, *Études sur le temps humain*, Vrin, Paris 1949.

načne apscise i vječne oordinate. Kako se, naime, u trenutku najveće zanesenosti može snaći, kako zasjati i najnezatniji čovječuljak kao djelić nedokučive cjeline, bilo kada, bilo gdje i bilo koje vjere?»⁴

Trenuci kada je čovjek u središtu, beskonačno su kratki. Tako je Montaigne slikar prijelaza, »le passage« od jednoga do drugog trenutka. Čim bi se njegova duša uprla na tvrdu podlogu, on se ne bi više propitivao i isprobavao, već bi se raspršio,⁵ a to bi bila vremenska smrt, prije one fizičke.

Čovjek je pobjednik, upravo poradi toga što je borac u unaprijed izgubljenoj bitci, koju određuje kraj, smrt.⁶ Pobjednik je u odnosu spram ulovljenog letimičnog trenutka, kada je u vremenu što mu je individualno određeno, bilo kom iskušnju i pokusu rekao »da«. To je radoznalost i ispunjenje zrele egzistencije. Čovjek je po prirodi lijen, zato su mu i potrebna stalna izvanjska događanja, uznemirenost, koja ga uvijek iznova (pro)budi iz sna i letargije. Stoga je Montaigne i danas čovjek, koji nikada ne spava.

* * *

Primož Trubar začetnik je slovenske pisane riječi i slovenske literature prijevodnog i pobožnog karaktera. Ostavio je ogroman književni opus i probudio, te uzdigao slovensku i hrvatsku nacionalnu svijest. Čini se kao da je živio i obuhvaćao više različitih života, odnosno da ih je započeo još davno prije svog rođenja, tj. da je njegovo djelo svojevrsno nastavljanje već ranije započetog.

Trubar – kao i njegov učenik Jurij Dalmatin – dorasli su umjetničkom oblikovanju tekstova pri prevođenju izvorne frazelogije, očuvanjem tipičnih poetizama i leksičkog sastava tekstova. Već je tiskanjem prve slovenske knjige, *Catechismus* (1550.),⁷ a posebno svetopisamskih prijevoda – a preveo je u cijelosti i *Sveto pismo. Novi zavjet* – postao uzorom mnogim stranim humanističkim intelektualcima svoga vremena.

Nakon Erazma Roterdamskog i Petra Paula Vergerija mlađeg, i on je za ishodište prevođenja preuzeo težnju za izvornim razumijevanjem i tumačenjem biblijske književnosti.

Već je u *Catechismusu*, koji je Trubarov prvijenac i idejno oblikovana cjelina, te sadrži i odlomke iz *Starog zavjeta*, moguće provjeriti sposobnost slovenskog jezika za vjerodostojno prevođenje višeznačenjskih, višeslojevitih izraza izvornika. *Catechismus* pokazuje sve jezične i sadržajne začetke kasnijih povezivanja, kako s njegovim kasnijim radovima tako i s djelima drugih slovenskih protestantskih pisaca: Jurija Dalmatina, Adama Bohoriča, Sebastijana Krelja itd. Spomenuti ćemo samo neke, koje su od posebne važnosti za doživljavanje njegova odnosa prema vremenitosti. Nadalje, treba potražiti tragove izvornika u obliku njegove posredne i neposredne posudbe, kao i autorove definicije izvornih značenja.

U promišljanju o izvornim biblicizmima u *Catechismusu*, u uvodu u taj katekizam treba spomenuti kauzativnu formu: Lete [tuke »nauke« i [Suetiga pi [fma (inu nih islage) *pustiti* prepisati vna [h ie [ik (TC 3b), što znači »omogućiti, prouzročiti da se prevede« i ne »tiska«.⁸

Pustio prepisati preuzima izvorni glagolski stil: hebr. *hifil*, causativus, prouzročiti (također omogućiti, dopustiti) da se nešto učini, što povezuje autora (njegovu ideju i njezina izvođača). Još češće nego *pu [stiti* rabi za tvorbu kauzativa glagola [toriti. To znači da je Trubar već od samog početka svjestan da je on samo oruđe za božju misao, koja se kroz njega pretače na papir. To je i misao Davida, oca svetopisamskih psalama i biblijskih praotaca uopće. Na-

dovezuje ga na bezvremenost stvaranja. Stoga nije ni čudno da je Trubar majstorski prepjevao i cjelotni Davidov *Psalam* (1566.),⁹ koji sa žalošću – »Tu vom zdaj iz suiga Nigdirdoma pišem« – posvećuje čitateljima. Taj »nigdir« sadrži u sebi prije svega vremenski element »nikad«, a povezano s domom, podsjeća na novozavjetno proročanstvo da »sin čovječji neće imati kamo nasloniti svoju umornu glavu«, jer neće imati doma.

* * *

Šopovo vrijeme jest vrijeme stvaralaštva, koje je bezvremeno. Stoga kod Šopa već od samog početka osjećamo prodor neizmjernoga u njegov svijet. Tjeskoba se pojavljuje već u ranijoj poeziji, pri suočavanju s pjesnikovom neumoljivom (pred)određenošću: »O Bože izbavi me od pjesništva...«, u tom zastrašujućem disakordu, kada se pjesnik suočava s ljudskim vremenom, osuđenim na konačnost, pojavljuje se nešto meko, toplo – nevidljive niti mekane vune. Vunene niti, koje je baka namatala u klupko, bude sjećanja na prošlost. Na razini vjere, svijest o nevidljivoj vuni/nevidljivom kruhu, koji povezuje bića na zemlji i u svemiru, to je čovjekovo vrijeme s bezvremenošću. Živa vuna koja se uvijek iznova porađa, simbolizira motiv ovce, koja se na horizontu utapa u nju.¹⁰ (Kada pjesnik dođe do izvora vremena, dolazi i do izvora početka bez kraja, to je beskonačnost:

»Napokon do izvora vune stigoh, do ovce...
Tu izvor vune čuh, tiši nego što kruh diše.«

Igra vune jest igra kruha, mlijeka. Božanska igra ljubavi. Tanke niti vune, nevidljive su niti ljubavi. Čovjek stupa u vuneni bezdan (*U vunenom bezdanu*), u svijet umjetno stvorene gužve, groze, čežnje, nadanja, očaja. Vunene niti na horizontu (obzorju) igraju igru čovjeku nevidljivih sveza, koje su izvan ljudskog prostor-vremena i stvaraju nevidljivu energiju – prakruh. Govore jezik nevidljiv – prajezik. (Po)rađa se iz tišine: ta vunena tišina...¹¹ Ovce bezdano bježe u svoju vunu, u središte vuneno, da nasele svemir, da u beskraj prošire Zemljin svijet.¹²

Tek nakon što se oslobodi gravitacije, pjesnik može biti dio te kompozicije, stopljene sa svemirom i njegovom bezvremenošću. Anđeoski svemirski jezik vjerojatno je telepatski, nije satkan od grube tvari već je zračan, tako se može uvijek iznova roditi u njima samima. Kozmonauti/svemirci lome kruh. Nikad ga (kruh) nisu, neće razdijeliti: nikad razdijelio.¹³

4 Marja Boršnik, »Sredi vsega«, u: *Oton Župančič, Simpozij 1978*, Slovenska Matica, Ljubljana 1979., str. 19.

5 F. Premk, *La signification du moment présent et l'idée de la mort chez M. de Montaigne*, str. 10.

6 Ibid., str. 13.

7 Primož Trubar, *Catechismus*, Tübingen 1550.

8 Usp. Francka Premk, *Korenine slovenskih psalmov*, Ljubljana 1992.

9 Primož Trubar, *Ta Celi Psalter Davidou*, Tübingen 1556.

10 Nikola Šop, »Vunena pastoral«, u: Nikola Šop, *Božanski cirkus*, Matica hrvatska, Zagreb 1980., str. 103, 104.

11 N. Šop, »Vunena pastoral«, str. 81.

12 Ibid., str. 107.

13 Ibid., str. 90.

U astralnoj, čovjeku rijetkoj sferi sve se događa izvanvremena. Za anđele kruh je medij međusobnih kontakata, ujedno ponavljanja i neprolaženja.

Ako bi htjeli usporediti dvije pojmovne cjeline s konotacijom kruha svagdašnjeg, moramo spomenuti biblijski קִינֵי qineyyan, s natruhama svakodnevnog potrošnje לֶחֶם lehem, »kruh« koji preuzima i brojne simboličke vrijednosti. Gravitacijska zemaljska bića ne shvaćaju taj medij i nemaju pristupa u taj svijet.

Prostor je u čovjeku i ujedno se projicira u kozmos. Ne možeš tražiti izvan sebe (dodir Kojcem). Napredovanje može biti samo neantropomorfno, kroz tamu, trpljenje neprekidnom kreacijom: *creatione ex nihilo*.

S ciklusom *Praznina* manifestira se pohod natrag na početak, prije stvaranja svijeta u *tohu va bohu*. Ne dolaze li prave spoznaje iz nevidljivih prostora?

Za Šopa prava vrijednost jest život sam.

Vrijeme u pjesnika Nikole Šopa možemo usporediti s moćnom rijekom: postoji vrijeme sadašnje, zagledano u budućnost, a njegovi su korijeni čvrsto zasidreni u prošlosti, ona ga nosi, vodi i potiče. Šopovo rođenje u Jajcu obilježilo je šum majestetičnog slapa, što je ostavilo trajan pečat u njegovu životu. To potvrđuje i osobno svjedočanstvo Adrijana Koštre. I promjena agregatnih stanja voda krije u sebi tajnovitost... Prolaznost i neprolaznost čovjekova vremena.

Posve je razumljivo da je voda bila Šopova učiteljica; pjesnik uči od izvora voda:

»Pohodi (osluh i učenje od voda)
Što su u drevnosti govorile vode
Što su brujale bivšom svojom jedinošću.
Kada nad njima još nije lebdio duh (...)¹⁴

Neantropomorfni scenarij geneze riječi, uz genezu čovjeka, prati igra svjetla i tame. Pijetao kod Šopa u *Svemirskom prizoru s pijetlom* simbolizira dvodimenzionalnost, šagalovsko lebdeći prijelaz zemlja – kozmos (svemir).

Sve je dinamično, značenja se Šopove leksike prelijevaju – voda u kruh; sjeme i pšenično zrnje u slamu; nadalje, u kamen, dim, pređu, *hljeba duh*, zrak što ga udišu predmeti (*Naočari moje bake, Kišobran, Tajanstvena prela*), repa u svojoj zavodljivoj i privlačnoj bjelini »se preljeva« u kruh ubogih (siromašnih).

S paletom nijansiranja riječi *kruh*, pjesnik je otvorio vrata novim dimenzijama, ne samo hrvatske već i europske poezije. Prakruh i prajezik neodvojivo su povezani. Prakruh se najočitije manifestira u ciklusu *Praznina*, a to je pohod natrag u *tohu va bohu*.

Evolucija je dvostrani unutarnji razvoj; razvoj vodi unatrag do stanja bivše jedinosti (bivšom svojom jedinošću), a to je stanje prije Geneze. S krajem se pjesnik vraća na početak: zato je u svakom filmu najbolji kraj.¹⁵ Vraća se u posebnost prvotnog vremena: prekrivanje, sveprisutnost – sve je odmah i odjednom, tada se vrijeme pokriva s biblijskim vremenom. Posebnost prvotnog vremena jest prekrivanje, sveprisutnost, načelo istovremenosti i izvanvremenosti po načelu וְיָרַד מִן הַשָּׁמַיִם מִן הַמַּיִם וּמִן הַבָּרֶקֶט וּמִן הַחֹרֶם וּמִן הַחֹרֶם וּמִן הַחֹרֶם, *ejn muqdam we meuhar be torah*, što znači da se u Bibliji ništa ne događa rano ili kasno: *Jer tu je sve odmah i odjednom* (Šop, *Astralije*, XV). Stoga i ne čudi da

»... značenja transcendiraju. U svemiru više ne vladaju stari, zemaljski zakoni o vremenu i prostoru.«¹⁶

Čim više čovjek umire za ovaj svijet, tim više prelazi iz područja ljudskog vremena u prostore beskonačnosti.

»Prijelaz u kozmički red može prouzročiti smrt u fizičkom redu konačnosti, što je često opisano kod Šopa.«¹⁷

Ta izvanvremenost izražena je pomoću različitih stilskih sredstava ponavljanja: svakodnevnost – dnevna cigareta, časopis¹⁸; svakodnevno svlačenje i oblačenje /.../ *Dan po dan (Tuga stvari, Pretvorbe)*; priložima koji označavaju vječnost: (*kruh*) *nikada razdijelio*, beskonačnosti: *Prostor je u čovjeku i iz njega seže projekcija u kozmos – Pa i pšenicu su dohitnule gore, te vočno i povrtno sjeme (Svemirski prizor s pijetlom)*.

Tako se prostor gubi u vremenu i vrijeme u prostoru, ako čovjek doseže to stanje *kozmicizacije* sa svojim unutarnjim životom.¹⁹ Čovjek napreduje, s pravilnom hijerarhijom vrednota, kroz tamu i trpljenje. Kad je mjera puna, sve se skupi, ujedini i nagrađeno je krajem. Kraj se zaključuje pri izvoru. »Napokon do izvora vune stigoh, do ovce... Tu izvor vune čuh, tiši nego što kruh diše« (*Vunena pastoralala*).

Središnja poruka Šopove posljednje stvaralačke faze jest u jednosmjernom prijelazu i oslobađanju materije, te pridobivanju novih kozmičkih osobina. Već i sama spoznaja o tom mediju dana je samo onima koji su zreli za vječnost. Šopovo stvaralaštvo porađa se iz napetosti različitih arhetipskih elemenata, koji se isprepliću u podsvijesti, između vode i kruha, izvora života i samodestrukcije upregnutosti u zatvorenost prostora i vremena. Upravo to ga oslobađa spona i uvršćuje u sjeme izabranih besmrtnika, umjetnika pisane riječi.

Sa slovenskoga prevela
Mojca Rapo

Literatura

Biblia Hebraica Stuttgartensia (1969), Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

Biblija. Stari i Novi zavjet (1990), Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Boršnik, Marja (1979): »Sredi vsega«, u: *Oton Župančič, Simpozij 1978*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, str. 19–45.

14

Nikola Šop, *Astralije*, Mladost, Zagreb 1961., str. XV.

15

Vidi: Adrijan S. Koštre, »V svakem filmu je najboljši konec«, u: *Slovenski jezik in literatura v evropskih globalizacijskih procesih*, ur. Marko Jesenšek, Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana 2004., str. 213–224.

16

Fedora Ferluga Petronio, »Življenjska in pesniška pot hrvaškega pesnika-filozofa Nikole Šopa«, u: *Slovenski jezik in literatura v evropskih globalizacijskih procesih*, str. 213–224. Vidi i Tomislav Petković, »L'universo poetico di Nicola Šop fra le forme noetiche di Platone e lo spazio-tempo einsteiniano«, u: Fedora Ferluga-Petronio (ur.), *La poesia di*

Nikola Šop, Università degli studi di Udine, Udine 2004., str. 132.

17

Usp. Eva Premk, »Igra končnosti in neskončnosti pri Nikoli Šopu in Gregorju Strnišu«, u: *Slovenski jezik in literatura v evropskih globalizacijskih procesih*, str. 255.

18

Nikola Šop, *Izabrane pjesme*, Matica hrvatska, Zagreb 1996., str. 113.

19

Vidi: Janez Premk, »Nekaj misli o četrtem, zadnjem ustvarjalnem obdobju v poeziji Nikole Šopa in Gregorja Strniše«, u: *Slovenski jezik in literatura v evropskih globalizacijskih procesih*, str. 241.

Dalmatin, Jurij (1584): *Biblia tv ie, vse Svetv pismv, Stariga inu Noviga Testamenta, Sloven Źki tolmazhena*, Wittemberg: Hans Krafft. Faximile¹, Ljubljana, 1968.

Ferluga Petronio, Fedora (2000): *Il mondo cosmico di Nikola Šop. Vita ed opere di un poeta metafisico*, Udine: Forum.

Ferluga Petronio, Fedora (2004a): »L'universo storico e metafisico di Nikola Šop attraverso l'ascolto di una scelta di brani dai suoi radiodrammi«, u: Fedora Ferluga-Petronio (ur.), *La poesia di Nikola Šop*, Udine: Università degli studi di Udine, str. 135–155.

Ferluga Petronio, Fedora (2004b): »Življenjska in pesniška pot hrvaškega pesnika-filozofa Nikole Šopa«, u: *Slovenski jezik in literatura v evropskih globalizacijskih procesih*, ur. Marko Jesenšek, Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, str. 213–224.

Gesenius, Wilhelm (†1878): *Hebräisches und Chaldäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*, Leipzig: Privileg. Württ. Bibelanstalt.

Golub, Ivan (2004): »Due voci complementari nella poesia di Nikola Šop. Sotto fondo biblico, ricordi e testimonianze«, u: Fedora Ferluga-Petronio (ur.), *La poesia di Nikola Šop*, Udine: Università degli studi di Udine, str. 29–43.

Jerusalem, Wilhelm (1915): *Uvod u filozofiju*, Zagreb: L. Hartman.

Kayser, Wolfgang (1959): *Die Wahrheit der Dichter*, Hamburg: Rowohlt.

Koštre, Adrijan S. (2004): »V vsakem filmu je najboljši konec«, u: *Slovenski jezik in literatura v evropskih globalizacijskih procesih*, ur. Marko Jesenšek, Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, str. 213–224.

Musabegović, Jasmina (1980): »Krušnost Šopove Jeresi« (= Kr.), *Život* (Sarajevo), 29, str. 623–633.

Nartnik, Vlado – Premk, Francka (1990): »Zemeljska leta Jezusa Kristusa«, *Literatura* (Ljubljana), 10/6/2, str. 116–127.

Palameta, Miroslav (1996): *Diljem književne baštine*, Mostar: Sveučilište u Mostaru.

Palameta, Miroslav (1990): *U potrazi za cjelovitošću*, Sarajevo: Svjetlost.

Petković, Tomislav (2004): »L'universo poetico di Nikola Šop fra le forme noetiche di Platone e lo spazio-tempo einsteiniano«, u: Fedora Ferluga-Petronio (ur.), *La poesia di Nicola Šop*, Udine: Università degli studi di Udine, str. 125–135.

Poulet, Georges (1949): *Etudes sur le temps humain*, Paris: Librairie Plon.

Poulet, Georges (1961): *Les métamorphoses du cercle*, Paris: Librairie Plon.

Premk, Eva (2004): »Igra končnosti in neskončnosti pri Nikoli Šopu in Gregorju Strnišu«, u: *Slovenski jezik in literatura v evropskih globalizacijskih procesih*, ur. Marko Jesenšek, Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, str. 250–258.

Premk, Eva – Premk, Janez (2006): »Smrt u djelima Šopa i Strniše (na primjerima Tremende, 'spjeva groze i gorohota' i mrtvačkog plesa Ljudožderi)«, u: *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 493, Razred za književnost, knjiga XXVII, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, str. 245–261.

Premk, Francka (1973): *La signification du moment présent et l'idée de la mort chez M. de Montaigne* (doktorska disertacija), Zürich: Univerzitetna tiskarna v Ljubljani.

Premk, Francka (1986): »Leksikološka vprašanja v Davidovem psaltru pri Primožu Trubarju in Juriju Dalmatinu v odnosu do izvirnika«, u: *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, str. 80.

Premk, Francka (1987): »Nerazumljena tujka sela v Trubarjevem in Dalmatinovem prevodu Davidovega Psaltra«, *Dialogi* (Ljubljana), XXIII, 1/76.

Premk, Francka (1988): »Problematici hebraizem sela pri slovenskih protestantskih piscih. Leksikografija in leksikologija«, u: *Zbornik radova* (ANUBiH), Sarajevo: Filozofska fakultet, str. 120–122.

- Premk, Francka (1992): *Korenine slovenskih psalmov*, Ljubljana: Trubarjevo društvo.
- Premk, Francka (1995): »Mana, ta kruh tiga lebna«, *Jezikoslovni zapiski* 2, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, str. 195–219.
- Premk, Francka (2006): »Poznati i nepoznati kruh kod Nikola Šopa«, u: *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 493, Razred za književnost, knjiga XXVII, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, str. 179–199.
- Premk, Janez (2001): *Magnetna gora*, Maribor: Mariborska literarna družba.
- Premk, Janez (2004): *Medprostori*, Maribor: Mariborska literarna družba.
- Premk, Janez (2004): »L'ultima fase poetica di Nikola Šop. Il passaggio dal cubo alla spirale«, u: Fedora Ferluga-Petronio (ur.), *La poesia di Nikola Šop*, Udine: Università degli studi di Udine, str. 75–81.
- Premk, Janez (2004): »Nekaj misli o četrtem, zadnjem ustvarjalnem obdobju v poeziji Nikole Šopa in Gregorja Strniše«, u: *Slovenski jezik in literatura v evropskih globalizacijskih procesih*, ur. Marko Jesenšek, Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, str. 239–250.
- Sacchi, Paolo (1961): »Problemi teologici e linguistici nell'opera dell'Barr. Introduzione«, u: James Barr, *Semantica del linguaggio biblico*, XVII, Bologna: Società editrice il Mulino.
- Skok, Petar (1973): *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Snoj, Marko (1997): *Slovenski etimološki slovar* III, Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- Šimundža, Drago (2004): »Teološki aspekti Šopove kozmičke poezije«, u: Fedora Ferluga-Petronio (ur.), *La poesia di Nikola Šop*, Udine: Università degli studi di Udine, str. 107–123.
- Šop, Nikola (1979): *Božanski pastir*, Zagreb: Mozaik knjiga.
- Šop, Nikola (1980): *Božanski cirkus*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Šterk, Karmen (2003): »Šta je nafaka?«, *Odjek* (Sarajevo), 3/10, str. 1–13.
- Trubar, Primož (1550): *Catechismus*, Tübingen: Ulrich Morhart.
- Trubar, Primož (1555): *Catechismus*, Tübingen: Ulrich Morhart.
- Trubar, Primož (1973): *Cerkovna ordninga*, München: R. Trofenik. (Tübingen: Ulrich Morhart, 1564.)
- Trubar, Primož (1566): *Ta Celi Psalter Daidou*, Tübingen: Ulrich Morhart.
- Vulgata* (1994): *Biblorum Sacrorum iuxta Vulgatum Clementinam* (= VUL), Vatikan: Nova Editio.

Francka Premk

**Nikola Šop, Primož Trubar und Michel de Montaigne:
Zeitreisende**

Zusammenfassung

Die vorliegende Untersuchung ist dem thematischen Rahmen Raum-Zeit in der Theorie der Relativität gegenüber Raum und Zeit in der klassischen Naturphilosophie (space-time in the theory of relativity versus space and time in the classical natural philosophy) gewidmet. Auf den ersten Blick unterscheiden sich die drei Protagonisten Šop, Trubar und Montaigne – die anhand ihrer Autobiografien oder Bibliografien komparativ untersucht werden – sehr voneinander, da sie jeweils den kroatischen, slowenischen und französischen ethno-genetischen und teilweise auch distanzierten zeitlichen Ursprüngen verpflichtet sind. Die Abhandlung konzentriert sich auf bestimmte Ereignisse, die ihr Schaffen kennzeichnet, aus dem die Relativität von Lebenszeit und Lebensraum hervorgeht. Die gemeinsamen Züge dieser Künstler des geschriebenen und gesprochenen Wortes als Früchte einer weltgestaltenden Lebensphilosophie werden auf eine Weise beleuchtet, die ihre gemeinsame Bezeichnung als „Zeitreisende“ rechtfertigt. Somit wird auch dieser Terminus technicus präzisiert. Es wird dargestellt, wie die Denker mit ihrem Sein und ihrer Kreativität den Rahmen von Konventionen und Kausalitäten sprengten, die zu den zeit-räumlichen, spatio-temporalen Dimensionen und Bedingungen ihrer jeweiligen Epochen gehörten. Die bewussten und unbewussten biblischen Ausgangspunkte ihres Verhaltens und ihrer kosmischen Botschaft sind dabei von wesentlicher Bedeutung.

Schlüsselwörter

Raum, Zeit, Relativitätstheorie, Michel de Montaigne, Primož Trubar, Nikola Šop